

UKINUĆE BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE I KAKO JE TO PODRUČJE PROŠLO U VRIJEME DJELOVANJA OSJEČKE I ZAGREBAČKE OBLASNE SKUPŠTINE 1927. i 1928. GODINE

Sažetak

Bjelovarsko-križevačka županija dočekala je Uredbu o podjeli zemlje na oblasti 1922. godine kao najveća i dobro uređena županija u Hrvatskoj i Slavoniji. Rasla je od 1886. oko Bjelovara, koji je carica Marija Terezija još 1776. dala izgraditi kao vojno središte toga dijela Hrvatske. Podjela zemlje na oblasti nije išla lagano i tek 1927. stavljena je u primjenu oblasna samouprava izborom oblasnih skupština i oblasnih odbora. Samouprava je trebala pomoći državi da savlada poteškoće na terenu. Beogradskoj vladi nije bila draga Bjelovarsko-križevačka županija, koja je bila među najnaprednijima, ali i najbuntovnijima, te je odlučila to područje podijeliti između Osječke i Zagrebačke oblasti. Međutim, umjesto nestanka „bjelovarskih tendencija“, navedeno područje postaje snažna veza Slavonije i Hrvatske u ostvarenju Radićeve zamisli da se na poslovima samouprave može od oblasti koje su imale većinu zastupnika iz Seljačko-demokratske koalicije, dakle pristaša Stjepana Radića i Svetozara Pribičevića, izgraditi bolji život, pri čemu neki oblasni zastupnici u obje oblasne skupštine imaju važnu ulogu. Treba samo žaliti što se samouprave nisu održale jer su Radićeve ideje o gospodarskom, turističkom, financijskom, prosvjetnom i zdravstvenom povezivanju mogle dati izvanredne rezultate. Sve je to, nažalost, prekinuto proglašenjem diktature, te više nikada nisu stvoreni tako povoljni uvjeti za ostvarenje narodnih želja.

Ključne riječi: Bjelovarsko-križevačka županija; Hrvatska seljačka stranka; oblasni zastupnici; oblasni odbor; Seljačko-demokratska koalicija; Samostalna demokratska stranka; Tomislav Pavetić.

Osnivanje oblasnih skupština i podjela Bjelovarsko-križevačke županije između Osječke i Zagrebačke oblasti

Bjelovarsko-križevačka županija bila je do 1924. najmnogoljudnija i najveća županija u Hrvatskoj. Obuhvaćala je i današnju Koprivničko-križevačku županiju, dio Sisačko-moslavačke županije te velik dio Virovitičko-podravske županije. No Uredbom o oblastima iz 1922. ona je nestala s karte i njezini su dijelovi ušli u Osječku i Zagrebačku oblast te su se našli na periferiji obje oblasti, što je imalo za posljedicu da su bili često zapostavljeni, a potrebe naroda zaboravljane. Ukinuta je dotadašnja višestruka uloga Bjelovara u tom dijelu Hrvatske.¹ Osnivanjem oblasti Bjelovar je sve to izgubio, a slično se dogodilo i Varaždinu, jer je i Varaždinska županija ukinuta, pa je posljedica toga bila odbijanje suradnje dominantnih političara hrvatsko-srpske koalicije s vladom. Dakako, to se nije dogodilo odjednom. Vidovdanskim ustavom 1921. najavljeno je stvaranje oblasti. Zakon je donesen 26. travnja 1922., no oblasti su se počele formirati – i to s velikim poteškoćama i zastoјima – tek 1924. Pa ni onda nisu aktivirane sve zakonske odredbe jer nisu uvedene samoupravne skupštine i oblasni odbori te kotarske samouprave. Do izbora za oblasne skupštine došlo je 23. siječnja 1927., ali kotarske samouprave nisu nikada uvedene te su se tako miješala, a i preklapala, dva sustava: veliki župan činovnik je centralizirane uređene države, a oblasni odbor sa skupštinama predstavlja samouprave. Oblasne skupštine i oblasni odbor nastojali su preuzeti, prema Zakonu o samoupravama, ona područja kojima je do tada vladao veliki župan sa svojim uredima. Predaja oblasnih poslova samoupravama tekla je presporo, a u tom vremenu dolazi do velikih napetosti između župana i oblasnog odbora. Samouprava je dokazivala i tvrdila da radi po želji i u interesu naroda, a veliki župan sa svojim uredima tvrdio je da prima naloge odozgo od najboljih stručnjaka koji znaju što zemlji treba. To je nadmetanje u nekim dijelovima dalo izvrsne rezultate. No, gledano u cjelini, ono je bilo preskupo, protkano velikim svađama i dokazivanjima, te se nakon što je samoupravna kriza prerasla u političku krizu nakon Atentata u Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. vrijeme samouprava bližilo se kraju. Međutim to nitko nije znao. Samouprave su se međutim potvrdile po pozitivnim rezultatima i idejama, od kojih su neke ugrađene i nakon 1929. u zakone Jugoslavije, odnosno u rad banovina, pa i Savske banovine, u kojoj se našlo čitavo bjelovarsko područje.

¹ Bjelovarsko-križevačka županija nastala je 6. veljače 1886. na temelju *Zakona ob ustroju županija i uređenju uprave u županijah i kotarih* spajanjem Bjelovarske i Križevačke županije i time je postala jedna od najvećih županija u Hrvatskoj i Slavoniji. Zapravo je Bjelovar izgrađen 1776. kao sjedište Varaždinske vojne krajine, da bi 1871. postao sjedište Bjelovarske županije, koja je to ostala i po Mažuranićevu *Zakonu ob ustroju političke uprave u kr. Hrvatskoj i Slavoniji* od 31. svibnja 1875. godine; Bjelovarska županija imala je tada površinu 3.476 km². Godine 1881. sva su krajiška područja postala dijelovi županija.

Danas Bjelovarsko-bilogorska županija, formirana 29. prosinca 1992., obuhvaća samo pet gradova i 18 općina sa sjedištem u gradu Bjelovaru. To je samo mali dio nekadašnje Bjelovarsko-križevačke županije.² Ta je županija, dakako, mnogo manja od Bjelovarsko-križevačke županije ukinute 1924., ali ona je ipak ostatak velike i dugotrajne tradicije.

Podjelom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u 33 oblasti stvorena je Osječka oblast, koja je zapremala 13.394 km² i imala 775.823 stanovnika, pa je u Kraljevini bila druga po veličini. Nalazeći se u plodnom i naprednom području među Savom i Dravom, Osječka oblast trebala je imati važnu ulogu u ozdravljenju sveukupnog života naroda. U Osječkoj oblasti našli su se od prijašnje Bjelovarsko-križevačke županije kotari Bjelovar, Đurđevac, Garešnica, Grubišno Polje, Koprivnica, Kutina, odnosno gradovi Bjelovar i Koprivnica.

Zagrebačka oblast bila je nešto manja i od ranije Bjelovarsko-križevačke županije u njoj su se našli Kotar Križevci s gradom Križevcima i Kotar Čazma. Od tog područja samo Čazma danas pripada Bjelovarsko-podravskoj oblasti.

U Osječkoj oblasti Koprivnica je bila na krajnjoj zapadnoj granici Osječke oblasti, a Križevci na krajnjoj granici Zagrebačke oblasti – Bjelovar je potpuno obezvrijeđen kao administrativno središte, ali su mjesta koja su stoljeće i pol bila uz njega vezana i dalje bila okrenuta k njemu kao svojem prirodnom središtu.

Cijepanje Bjelovarsko-križevačke županije između Osječke i Zagrebačke oblasti snažno je pogodilo sustav koji je tako mukotrpno građen. Željeznička pruga koja je povezivala Bjelovar s Križevcima i Zagrebom ponovno je došla u drugi plan, jer je trebalo ojačati promet na pruzi Bjelovar – Kloštar – Osijek. Ceste su na tom području bile slabe, a granični položaj Bjelovara u novoj oblasti utjecao je na zanemarivanje nagomilanih i novonastalih problema, oko kojih veliki župani, od kojih je samo dr. Ivan Frančić bio iz Bjelovara, nisu vodili mnogo brige.³ Nesnalaženje velikih župana oko sređivanja te situacije pokazuje činjenica da se od 1918. do 1924. u Osječkoj oblasti izredalo pet župana, a od 1924. do 1929. također pet. Već prije 1937. veliki župani nisu mogli zadovoljiti vlast u Beogradu, a nakon uvođenja samouprave došlo je i do

² Njezino je srce grad Bjelovar, ali su važni i gradovi Grubišno Polje, Daruvar, Garešnica i Čazma te općine Berek, Dežanovec, Đulovec, Ivanska, Hercegovac, Kapela, Končanica, Nova Rača, Rovišće, Severin, Sirač, Šandrovec, Štefanje, Topolovec, Veliki Grđevac, Veliko Trojstvo, Velika Pisanica, Velika Trnovitica i Zrinski. Mala županija, ali ima u njoj svega. Tu se nalazi Bilogora, tu su veće rijeke Česma i Ilova. Ima bogatih šuma, ali i nizina pogodnih za poljodjelstvo i stočarstvo

³ U Osječkoj oblasti veliki su župani dr. Franjo Gabrek (31. XII. 1922. – lipanj 1924.), dr. Ante Perković (5. VI. 1924. – 17. VII. 1925.), dr. Ljudevit Gaj (4. VIII. 1925. – 15. X. 1927.), sužupan dr. Ivan Frančić (travanj 1927. – 14. X. 1927.), dr. Radmilo Vujović (14. X. 1927. – 13. I. 1928.), dr. Ladislav Hanžeković (13. I. 1928. – 12. I. 1929.), dr. Juraj Kučić (12. I. 1929. – 29. IX. 1929.) i dr. Ante Perković (29. IX. 1929. – 10. XI. 1929.).

neslaganja s oblasnim odborima jer nadležnost nije bila točno određena i podijeljena. Nedostatak financijskih sredstava, jer centralna su tijela vrlo teško davala sredstva oblastima, oblasne su samouprave pokušale riješiti uvođenjem prireza, no to je činilo samoupravu preskupom, i to upravo u vremenu kada je agrarna kriza počela pokazivati svoje djelovanje i kada je seljak sve teže dolazio do novca. No beogradskoj vlasti ni u zadnjoj primisli nije bila ponovna uspostava Bjelovarske županije, nego su 1929. organizirane banovine kao još veće cjeline nazvane po velikim rijekama. Iz županijske zgrade Bjelovarsko-križevačke županije preseljen je čak i namještaj u Osijek za potrebe oblasti.

Gubitak koji je zadesio Bjelovar 1924. godine gubitkom županijskog sjedišta osjetio se snažno u svim aktivnostima grada. Mnoge javne zgrade u Bjelovaru koje su bile u upravnoj funkciji sada su zjapile prazne, a i one koje su bile u upotrebi sve su više odavale zapuštenost. Čak je i namještaj iz županijske zgrade Bjelovarsko-križevačke županije preseljen u Osijek za potrebe oblasti. Nekadašnji političari koji su pomogli stvaranju nove države sada su prešli u opoziciju ili su se posve udaljili od politike, primjerice dr. Milan Rojc.⁴ Sveopće nezadovoljstvo bilo je izraženo u imenovanju brojnih komesara koji su upravljali gradovima i općinama. Ti su komesari uglavnom bili iz Radikalne srpske stranke i dolazili su iz Srbije, što je izazivalo i nezadovoljstvo domaćih Srba jer došljaci nisu poznavali običaje ni prošlost sredine u koju su došli dekretom.

Izbori za Osječku oblasnu skupštinu provedeni su 23. siječnja 1927. godine, i to u vrijeme kada je veliki župan bio dr. Ljudevit Gaj, sinovac ilirca Ljudevita Gaja. Izbori nisu dali onaj rezultat koji je očekivao Beograd. Među oblasnim zastupnicima dominiraju članovi Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Samostalne demokratske stranke (SDS), dakle pristaše Stjepana Radića i Svetozara Pribičevića.⁵ Od 77 zastupnika u Osječkoj oblasnoj skupštini 56 ih je pripadalo HSS-u, 12 SDS-u, troje Hrvatskoj federalnoj seljačkoj stranci, jedan radikalima i jedan Hrvatskoj pučkoj stranci. Iz područja nekadašnje Bjelovarsko-križevačke županije koje je pripalo Osječkoj oblasti izabrani su s liste HSS-a, u gradu Bjelovaru Stjepan Šiftar, a u kotaru dr. Ivan Lebović, bjelovarski odvjetnik, Josip Filipin, seljak iz Jakopovca, trgovac Antun Franjetić iz Ivanske, seljak Petar Kovač iz Severina te seljak Luka Jasenko iz Nove Rače. Dr. Milan Omčikus, bjelovarski odvjetnik, izabran je na listi SDS-a. U garašničkom izbornom kotaru izabrana su tri oblasna poslanika, svi HSS-ovci: seljaci Imbro Peček i Josip Bogdan, obojica iz Tomašice, i seljak Mile Radošević iz Popovca. Iz izbornog kotara Grubišno Polje izabran je seljak Luka Golubić iz Malih Zdenaca

⁴ Milan Rojc žestoko se okomio na odnos države prema Bjelovaru te je dao ostavku na sve svoje funkcije u strukturi nove vlasti.

⁵ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Presjek kroz rad osječke oblasne skupštine 1927.-1928. godine, *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje*, 6, Osijek, 2001., 110-111.

na listi HSS-a i gostioničar Franjo Lovrak iz Velikog Grđevca, pristaša SDS-a. U daruvarskoj izornoj jedinici izabrani su s liste HSS-a Franjo Domović, posjednik iz Ivanova Polja, i posjednik Rudolf Kuneša iz Daruvara te daruvarski trgovac Milan Dobrović, koji je bio pristaša SDS-a. Iz Kutine je izabran seljak Ivan Klepac, a iz Popovače financijski računarski kontrolor u mirovini Josip Sever. U đurđevačkom kotaru izabran je prof. Viktor Pogačnik i seljak Valent Milek iz Virja, oba iz HSS-a. U koprivničkom kotaru izabrani su seljak Pero Gaži iz Hlebina i stolar Pavao Jakopić iz Koprivnice. Upada u oči činjenica da je na bjelovarskom području mnogo jači HSS od SDS-a, za razliku od situacije u Primorsko-krajiškoj oblasti, gdje je bilo obrnuto. No u oči upada i to da je među oblasnim zastupnicima bilo malo pripadnika intelektualnih zvanja, što je njih odredilo za vodeće funkcije u samoupravnim organima (prof. Tomislav Pavetić predsjednik je Osječke oblasne skupštine, prof. Viktor Pogačnik izabran je za predstojnika Odjela za financijske poslove, trgovac Stjepan Šiftar radi kao predstojnik Odjela za industriju, obrt i trgovinu). Zastupnici iz seljačkih redova nisu bili naviknuti na javne govore, pa se njihov glas dosta malo čuo, izuzev glasa Pere Gažija iz Hlebina, koji je izabran za prvog potpredsjednika Osječke oblasne skupštine.⁶

Od bivše Bjelovarske-križevačke županije pod Zagrebačku oblast potpali su samo gradovi i kotari Križevci i Čazma. Dakako da je stoga i broj zastupnika s bjelovarskog područja u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini manji, ali se među izabranima nalazi Franjo Petrović, izabran 4. studenoga 1927. za predsjednika Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti, a istaknuti je član bio i prof. Ljubomir Maštrović⁷, koji je od otpuštenog gradonačelnika Križevaca postao predsjednik Oblasnog odbora Osječke oblasne skupštine. U Zagrebačku oblasnu skupštinu ušli su s područja Križevaca ili Čazme: Stjepan Bušić, seljak iz Sv. Petra Čvrsteca, HSS (zastupnik za Kotar Križevci); Gjuro Kušić, zastupnik za Grad Križevce od rujna 1927.; Tomo Kutnjak, zastupnik od rujna 1927.; Ivan Manić, seljak iz Radulca (Kotar Čazma); Andrija Pankretić, seljak iz Gaja, zastupnik za križevački kotar, a 1928. i potpredsjednik Zagrebačke oblasne skupštine; Franjo Petrović, financijal (Križevački kotar); Josip Slivar, seljak iz Kloštra Ivanića (Čazmanski kotar), izabran u Odbor za narodno zdravlje i socijalnu pomoć 5. studenoga 1928.; Mato Tomica, seljak iz Malog Brezovca kod Gradeca (za Kotar Križevce); Ivan Turković, seljak iz Pobijenika (za Čazmu). Turković je izabran u rujnu 1928. za zastupnika u parlamentu, pa na njegovo mjesto dolazi Mato Bradić iz Moslavačkog Križa.

⁶ Petar Gaži već je 10. kolovoza 1927. umro te je na njegovo mjesto došao Josip Sabolović iz Sokolovca.

⁷ Ljubomir Maštrović (Nin, 1893. – Zadar, 1962.). Profesor, publicist i političar. Bio je neko vrijeme urednik pravaške *Mlade Hrvatske* i kasnije *Osječkog lista*, a 1934. pokrenuo je u Križevcima list *Dom*, koji je bio u znatnom raskoraku prema politici dr. Vladka Mačeka.

Područje prijašnje Bjelovarske-križevačke županije dalo je trećinu zastupnika u Osječkoj oblasnoj skupštini i šestinu u Zagrebačkoj. Zanimljivo je da vodeći ljudi u oba oblasna odbora i skupštini potječu dobrim dijelom s područja prijašnje Bjelovarsko-križevačke županije. Predsjednik Osječke oblasne skupštine bio je za čitavo vrijeme njezina trajanja Tomislav Pavetić⁸, a Zagrebačke Franjo Petrović⁹.

Veze Zagrebačke i Osječke oblasne skupštine provode zastupnici s područja bivše Bjelovarsko-križevačke županije. Uz već spomenutog Ljubomira Maštrovića, ta se veza ostvaruje i preko dr. Jurja Krnjevića, koji je rođen u Ivanić Gradu (Kotar Čazma) i koji je u Zagrebačkom oblasnom odboru bio predstojnik Odjela za socijalnu pomoć.¹⁰ Isto tako treba zapaziti Stjepana Košutića, koji je bio predstojnik Odjela za obrt, industriju i statistiku u Oblasnom odboru Zagrebačke oblasne skupštine da bi u prosincu 1928. preuzeo predsjedništvo Oblasnog odbora Osječke oblasti nastavljajući provođenje one politike koju je u Zagrebu bio spriječio novopostavljeni veliki župan pukovnik Vojin Maksimović.¹¹

Treba istaknuti da postoji međusobna organizacijska i ideološka suradnja Zagrebačkog i Osječkog oblasnog odbora preko HSS-a, a od jeseni 1927. i preko SDS-a. Sporazum Radić – Pribičević i stvaranje Seljačko-demokratske koalicije (SDK) dali su udarnu snagu radu oblasnih odbora s takovim sastavom i pokazali izvanredno dobre rezultate na poslovima samouprave. Ono što je godinama bilo zapuštanost počelo se sad rješavati. Svi seljaci u Hrvatskoj, i oni hrvatski i oni srpski, živjeli

⁸ Tomislav Pavetić (Gudovac, 27. XII. 1892. – 1930.). Realnu gimnaziju završio je u Bjelovaru. Počeo je 1913. u Beču studirati veterinu, ali ju je napustio i završio studij kemije i prirodopisa na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Službovao je do kolovoza 1927. u Slavonskom Brodu, a izborom za predsjednika Oblasne skupštine prešao je u Osijek, gdje je do samoubojstva radio kao profesor na realnoj gimnaziji. (*Službene novine osječke oblasti*, 1927., 93).

⁹ Franjo Petrović radio je i živio u Sv. Ivanu Žabnom i u Križevcima.

¹⁰ Dr. Juraj Krnjević (Ivanić Grad, 1895. – London, 1988.), pravnik, tajnik HSS-a i neko vrijeme urednik Radićeva *Doma*. U Oblasnoj skupštini Zagrebačke oblasti stajao je na čelu Odjela za socijalnu pomoć, a 1929. je otišao u političku emigraciju i vratio se 1939., zauzevši bitan položaj u Mačekovoj vladi. Sa Simovićevom vladom otišao u emigraciju, ali zajedno s Mačekom napušta jugoslavensku opciju i nakon Mačekove smrti postaje predsjednik HSS-a.

¹¹ Franjo Petrović, Andrija Pankretić i Ljubomir Maštrović imali su bitnu ulogu u radu Zagrebačke oblasne skupštine i njezina oblasnog odbora. Franjo Petrović izabran je za predsjednika Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti 4. studenoga 1927. i na tom je položaju do kraja 1928. Na čelu Zagrebačke oblasti bio je Mile Kramarić od polovice 1926. do polovice 1927., zatim Bogdan Stopar od lipnja 1927. do jeseni 1928., pa pukovnik Vojin Maksimović do siječnja 1929. i onda Đurđevčanin Petar Zrelec, koji je i proveo likvidaciju Zagrebačke oblasti. Svi ti veliki župani, osim Mile Kramarića, nastoje usporiti, zaustaviti ili onemogućiti rad Radićeve oblasne samouprave, odnosno Radićeva sabora (*Radićev sabor 1927.-1928. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti*, priredila M. Kolar-Dimitrijević, Zagreb, 1993.).

su u to vrijeme loše. Izmjenama novca, kreditnom i poreznom politikom seljaštvo Hrvatske bilo je više opterećeno od seljaštva u užoj Hrvatskoj. U takvim okolnostima Stjepan Radić osmislio je da se zajedničkim rješavanjem gospodarskih, socijalnih, zdravstvenih, prometnih, turističkih problema u oblastima gdje prevladava HSS i SDS ostvari napredak. Umjesto ranijih sukoba i trvenja sada nailazimo na suradnju radićevaca i pribićevaca. U oblasnoj samoupravi članovi se ne bave politikom, već gospodarskim, prosvjetnim, zdravstvenim, socijalnim i građevnim pitanjima. To su pitanja koja nitko nije rješavao od 1912., pa su mnoga područja imala velikih problema te je vlast u Beogradu osmislila da sve te probleme prebaci na samouprave misleći da će se tako riješiti krivnje za sve gori gospodarski položaj države. Međutim Radić je osmislio da samouprave iskoristi za praktično djelovanje u narodu i taj je sustav kroz godinu i pol pokazao izvanredne rezultate na najveće iznenađenje centralne vlasti.

Zanimljivo je da nasuprot mnoštvu radova koji govore o sukobljavanju i netrpeljivosti Hrvata i Srba na tom području nitko od povjesničara nije nikada ukazao na to najsvjetlije razdoblje kada trvenja zamjenjuje suradnja. Šteta što to Beograd nije prihvatio kao jedino rješenje, jer se moglo izbjeći mnogo krvavih sukoba do dana današnjeg.

Prvo zasjedanje Oblasne skupštine Osječke oblasti od veljače do studenoga 1927.

Težak početak rada Osječke oblasne samouprave možemo vidjeti iz sjednica Osječke oblasne skupštine u prvom sazivu, tj. od 23. veljače 1927. do 5. studenoga 1927. godine.

Osječka se skupština, kao i oblasne skupštine u cijeloj zemlji, sastala 23. veljače 1927. sa zadatkom da izradi proračun te da izabere radne odbore i oblasni odbor koji će raditi u vrijeme kada nema skupštinskog zasjedanja. Međutim odmah se konstituirao Klub HSS-a pod vodstvom Pere Gažija iz Hlebina, koji je saslušao izlaganje dr. Ljudevita Gaja o zadacima samouprava.¹² Gaj je rekao sve što bi samouprave trebale raditi, a iz tog se govora vidi da ih je smatrao pomoćnim tijelima svoje oblasne uprave očekujući da one rade posve koordinirano s njegovim činovnicima. No iz Gajevih očekivanja u vezi s time što bi sve trebalo učiniti može se zaključiti da je stanje u oblasti na svim područjima narodnog života bilo vrlo teško i da je kriza bila velika.

¹² Hrvatski državni arhiv, Osječka oblast, kut. 1. – Gajev govor. Objavljen ponešto izmijenjen i u Vjesniku osječke oblasti, 1927., str. 41-46. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Osam dokumenata iz rada Osječke oblasne samouprave 1927. i 1928. godine, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, 3, 1995., str. 57-94.)

Naglasio je da se od samouprave očekuje da dovede u normalno stanje financije, da uredi ceste, pa i državne, da sagradi potrebne zgrade za rad samouprave, ali i rad kotarskih ustanova, da gradi i popravlja oštećene škole, da popravlja crkvene zgrade koje su pod patronatom države, da pomaže gradnju lokalnih željezničkih pruga, da pomaže uređenju vodograđevne službe, osobito usmjeravanju bujica i melioraciji zemlje. Trebalo je također unaprijediti ratarstvo, stočarstvo, vinogradarstvo, voćarstvo i šumarstvo te urediti lozne rasadnike. Vinograde zasađene direktorom treba zamijeniti plemenitom lozom, a potrebno je i proizvoditi sokove od voća te njegovati voćarstvo. Gaj ističe da treba razvijati zadrugarstvo jer ono može dovesti malog čovjeka do nesluženog blagostanja, s obzirom na to da se samo preko zadruga može doći do jeftinog kredita. Različiti tečajevi za mlade seljake i domaćice, te poljoprivredne izložbe trebaju se organizirati, jer se sva sredstva uložena u unapređenje poljoprivrede vraćaju s ogromnim kamatama. Gaj ne zaboravlja ni šumarstvo i smatra da se šume trebaju čuvati te da se narodu i osobito djeci treba usaditi ljubav prema šumi. Pomaganje obrta, industrije i zadrugarstva nužno je, jer su se nepovoljne prilike na tržištu novca odrazile na opadanju gospodarskog prometa te treba izaći iz privredne stagnacije. Pažnju treba posvetiti osobito razvoju drvne i mlinske industrije te treba sprečavati prestanak rada poduzeća. Jednako tako treba razvijati trgovinu i sprečavati stečaje. Počela je propadati mlinska i drvna industrija jer je zastao izvoz. Gaj smatra da se ti problemi moraju riješiti uz pomoć države. Proletarizacija obrtnika isto je tako velik problem koji ugrožava socijalni mir, te bi trebalo poraditi na javnim radovima i zaposliti obrtnike. Rad na unapređenju zdravstva važan je zadatak oblasnih samouprava te treba podizati ambulante, graditi zdrave stanove i propagirati higijenu i kulturu tijela. Stoga je i socijalna skrb široko polje samouprave, a osobito treba poraditi na smanjivanju nezaposlenosti, poboljšati radničko osiguranje i voditi posebnu brigu o djeci gradnjom domova i skloništa za siromašnu i zapuštenu djecu. Isto tako treba voditi brigu i o ubogarima. Potrebno je uvoditi i zračni promet. Promicanje školstva, rad na suzbijanju nepismenosti i pomaganje rada društava važan je dio rada samoupravnih oblasti. Gaj smatra da je važan zadatak i prikupljanje statistike jer se bez toga ne može dobiti uvid u pravo stanje rada na pojedinim područjima života. Statistika mora biti stalna i dugoročna. Nakon Gajeva govora izabrani su savjetodavni odbori Oblasne skupštine. Spominjemo samo osobe s područja Bjelovarsko-križevačke županije. U Financijski odbor ušli su Viktor Pogačnik i Josip Sever. U Odbor za građevinarstvo ušao je Luka Jasek iz Rače, a u Odbor za poljoprivredu izabran je Franjo Torbašinović iz Kloštra Podravskog; u Odbor za zdravstvo opet je ušao prof. Viktor Pogačnik; u Odbor za zadrugarstvo i šume izabrani su Pero Gaži iz Hlebina i Pavao Jakopić iz Koprivnice; u Odboru za prosvjetu nalazimo opet Pogačnika i Petra Kovačnika iz Severina, dok

su u Odbor za upravu ušli bjelovarski odvjetnik dr. Lebović i seljak Novaković iz Molva.

Osam sjednica Oblasne skupštine u prvom sazivu održano je u razdoblju od 23. veljače do 14. travnja.¹³ Malo toga odnosilo se na Bjelovar, iako je za predsjednika oblasne skupštine izabran Tomislav Pavetić, a za potpredsjednika bjelovarski trgovac Josip Šiftar. Trebalo je izabrati i stalni Oblasni odbor od osam članova, što je i učinjeno, te su Oblasni odbor činili: Pero Pelcer, predsjednik, prof. Viktor Pogačnik¹⁴, predstojnik Odjela za financije, Adam Pakaci, predstojnik Odjela za prosvjetu, Stjepan Šiftar, koji je izabran na čelo Odjela za obrt, trgovinu, industriju i socijalnu skrb, prof. Milan Cepelić, koji je bio na čelu Odjela za narodno zdravlje,¹⁵ Stjepan Čmelik iz Virovitice, predstojnik Odjela za narodno gospodarstvo i vodograđevine, Dragutin Herceg, zadužen za javne radove i promet te Fabo Petrović, koji je bio na čelu Odjela za samoupravnu administraciju. Međutim taj oblasni odbor ne može raditi kako treba jer je početna svota od 400.000 dinara, koju je posudilo Ministarstvo financija za skupštinske sjednice, brzo potrošena, a Odbor nije mogao naći ni uredske prostorije za svoje djelovanje, iako primjerenim namještajem.

Na tom zasjedanju Oblasne skupštine pojedini zastupnici iznosili su stanje na svojem području. Josip Bogdan naveo je 26. veljače 1927. podatak kako sela Zdenci, Kločevac i Mali Zdenci stradaju od potoka Ilove i ribnjaka te traži da se ribnjak ili zatrpa ili uredi. Most na Ilovi između Garešnice i Sokolovca koji je dao općinski komesar srušiti nije nanovo sagrađen, iako je za tu svrhu od naroda uzeto 50.000 dinara. Milan Radošević traži da se uredi rijeka Garešnica, koja često plavi livade. Ukazuje i na to da je drveno poduzeće *Nihag* izvozom teških trupaca posve razorilo glavnu cestu, a osim toga pretjerano eksploatira radnike koji sijeku šume.

¹³ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Presjek kroz rad osječke oblasne skupštine 1927.-1928. godine, *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje*, 6, 2001., 112-122.

¹⁴ Prof. Viktor Pogačnik (Đurđevac, 1. XII. 1874. – Đurđevac, 25. VII. 1946.). Gimnaziju je polazio u Požegi kao pitomac Orfanotrofije i Barićev štićenik. Završio je studij matematike i latinskog na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu cara Franje Josipa i onda se zaposlio na tek otvorenoj mostarskoj gimnaziji. Kasnije prelazi na Učiteljsku školu u Sarajevu i za vrijeme Prvog svjetskog rata postaje jedan od rukovodilaca Odjela za socijalnu zaštitu u pokrajinskoj vladi te s tim poslom nastavlja sve do povratka iz Bosne 1922., kada se nakon umirovljenja nastanio u Đurđevcu. Tamo ulazi 1927. u Oblasnu skupštinu, a 1932. postaje ministar šuma i ruda u Jeftićevoj vladi te je, zadužen da organizira Jugoslavensku radikalnu seljačku demokraciju, postao u Podravini vrlo nepopularan, iako je bio staložen političar koji je jako volio rodni kraj. Umirovljen je 1934. i poslije se ne bavi politikom. Bio je oženjen sestrom Đure Basaričeka, Ankom, te skrbnik djece Đure Basaričeka: Borisa i Amalije. Pokopan je na đurđevačkom groblju (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Život i rad profesora i ministra Viktora Pogačnika*, *Podravski zbornik*, Koprivnica, 1991., 131-145).

¹⁵ Cepelić se 5. studenoga 1927. zahvalio na položaju, pa je onda i taj odjel vodio Viktor Pogačnik, ali se i on 12. siječnja 1928. zahvalio na obje funkcije.

Milan Dobrović kritizirao je rad daruvarskog voćnog rasadnika te gospodarenje šumama kako ga provodi Zemljišna zajednica, koja ne vrši prebornu, već potpunu sječu šume. Zahtijeva i izradu cjenika za veterinarske usluge. Šiftar je tražio da se vodi više računa o trgovini i da se utvrdi radno vrijeme. I tako su se redale žalbe i jadanja iz sjednice u sjednicu, ali ni na osmoj sjednici nije izrađen proračun niti su dogovoreni prihodi oblasti. Naime zastupnici su odbijali nametanje prireza narodu, kako je to učinio Radić u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini, a nisu raspolagali nikakvim financijskim pokazateljima ni statistikama odakle bi se mogla pribaviti sredstva, jer Kraljevina SHS sve do 1929. nije objavljivala gotovo nikakve statističke podatke. U međuvremenu su zahtjevi za kreditima bili sve brojniji jer su prilike u oblasti zbog dugogodišnjeg zanemarivanja bile vrlo teške.¹⁶

Budući da je istekao rok za sastav proračuna, Oblasni odbor i Oblasna skupština ostali su bez proračuna, te je kralj ukazom razriješio funkcije dotadašnjeg župana Ljudevita Gaja i postavio na položaj velikog župana Ivana M. Frančića, koji je rođen u Novoj Diklenici kod Bjelovara. I Frančić se slabo snalazi u ulozi velikog župana.¹⁷ Posluje kao što su to radili prijašnji župani kada još nisu bili uspostavljeni organi samouprave, te se često žestoko sukobljava s članovima Oblasnog odbora, koji kritiziraju svaku njegovu odluku, a kada se i slože, onda, pak, rješenja nisu prihvaćala ministarstva u Beogradu. To ga je konačno i srušilo kada je u listopadu 1927. došlo do stvaranja SDK. Na ovom mjestu trebamo ukazati na važnu činjenicu, a to je da se ovaj sporazum rodio kao posljedica zbivanja na području Primorsko-krajiške oblasti, gdje je nešto manje od polovice oblasnih zastupnika pripadalo HSS-u, a druga polovica SDS-u. Za boljitak života na tom području bio je zainteresiran Svetozar Pribičević, koji je bio rođen u Kostajnici, ali i Stjepan Radić, znajući da je to područje poveznica Zagreba s morem, pa su se svi planovi oko razvoja turizma, kojim se u Zagrebačkom odboru bavio Ivan Krajač¹⁸, osnivali na prometnom povezivanju sjevera i juga. Pribičević je, pak, bio zainteresiran za oživljavanje tog područja radi svojeg naroda, ali i radi Plitvičkih jezera, jer je bio član dioničkog društva. Radić je osmislio stvaranje veće posebne cjeline u državi povezivanjem oblasti s dominacijom SDK na gospodarskom, turističkom, prosvjetnom, kulturnom i zdravstvenom polju, pri čemu bi Zagreb imao vodeću ulogu. Radić je izjavio u Seljačkom domu 22. rujna

¹⁶ Grad Koprivnica naprimjer traži zajam od 200.000 dinara radi proširenja bolnice.

¹⁷ Dr. Ivan Frančić (Nova Diklenica kod Bjelovara, 10. IV. 1884. –), pravnik. Završio je gimnaziju u Karlovcu, a studij prava u Zagrebu. Službovao je u Bjelovaru i Donjem Miholjcu, a u Državnom odvjetništvu u Osijeku radio je od 1914. do travnja 1919., kada prelazi na posao u agrarno povjereništvo za Donji Miholjac i Valpovo. Veliki župan bio je samo do 14. X. 1927.

¹⁸ Vidi Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, O Ivanu Krajaču i njegovom gospodarskom radu, *Acta historico-oeconomica*, 21 (1994.), str. 103-116.

1927. da se ne može dozvoliti da srpski radikali budu centar državne politike i da je zbog toga stvaranje demokratsko-seljačkog bloka nužno.¹⁹ On je to ponovio i na predizbornoj oporbenoj skupštini 16. lipnja 1928. u Bjelovaru pred 15.000 ljudi.²⁰

To je i vrijeme parlamentarnih izbora. Iz Bjelovarsko-križevačke županije za narodne su zastupnike 11. rujna 1927. s liste HSS-a izabrani u Narodnu skupštinu Josip Predavec i Mijo Stuparić iz Vidrenjaka, Tomo Madjerić iz Križevaca, dr. Vladko Maček i Valentin Hodalić iz Đurđevca, Ivan Kraljić iz Koprivnice te Ivan Turković iz Kotara Čazme.²¹ Taj izbor pokazuje da je na tom području vodstvo HSS-a moralo kandidirati Predavca i dr. Vladka Mačeka dakle svoje najjače ljude. Umjesto Maštrovića, za oblasnog je zastupnika u Zagrebačkoj oblasti izabran Gjuro Kušić, a umjesto Ivana Turkovića iz Čazme Ivo Bradić.²² Josip Predavec bio je potpredsjednik HSS-a i bio je na konferenciji predstavnika oblasnih odbora u Beogradu od 27. do 30. rujna 1927., pri čemu je izložio opširan i dobro dokumentiran program zadataka oblasnih samouprava. Taj se program dosta razlikuje od onoga što ga je svojedobno u Osječkoj oblasnoj skupštini izložio Ljudevit Gaj.²³ Predavec se požalio da se ne uvažava dovoljno rad oblasnih samouprava i gotovo dva je sata govorio o zadacima oblasne samouprave te zatražio da ministarstva prepuste poslove i ustanove oblasnim samoupravama prema zakonu. Ministar financija Bogdan Marković saslušao je Predavca, čije je izlaganje bilo promišljeno, precizno i dokumentirano, te je obećao da će nešto učiniti, iako se vidjelo da se smatra potpunim gospodarom sveukupne državne uprave i da će prijenos poslova na samouprave ići teško i sporo. Ipak je dogovoreno da će oblasti dobiti vlastite zadovoljavajuće financije kroz državni izravni porez, državnu trošarinu na vino i prirez na poslovni promet a donesena

¹⁹ *Narodni val*, 57, 23. IX. 1927., 1. – „Stjepan Radić, Demokratsko-seljački blok stvara se ozbiljno i sistematski. Prilike su naime bile u to vrijeme krajnje zabrinjavajuće. U Koprivnici je maknut s položaja gradonačelnika Ivan Kraljić te vlada komesar Kamenar, a u Križevcima Ljubomir Maštrović te je za komesara u studenom 1927. postavljen mjernik Vladimir Blaževac. Najavljeno je ukidanje tek poslije Prvoga svjetskog rata osnovane potpune gimnazije u Koprivnici i Križevcima te križevačke ratarnice koja je osnovana 1860. godine čiji je rad bio vrlo popularan među seljačkim narodom čitave sjeverne Hrvatske.“

²⁰ Ivo PERIĆ, *Stjepan Radić*, Zagreb, 2003., 418-419; Mira KOLAR, *Lika u vrijeme dominacije seljačko-demokratske koalicije u Oblasnoj skupštini Primorsko-krajiške oblasti 1927. i 1928. godine*. Referat održan na znanstvenom skupu *Lika u prošlosti* održanom u Gospiću 9. listopada 2007. (U pripremi za tisak)

²¹ *Narodni val*, 21, 10. VIII. 1927., 4. – Potvrđene izborne liste. Radić je imao zabranu javnog nastupanja i zbog toga su njegovi predizborni govori malobrojni. Osobito mu se branio pristup području Vojvodine i Srbije.

²² *Narodni val*, 86, 26. X. 1927., 1. – Novi oblasni zastupnici u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini.

²³ *Narodni val*, 62, 28. IX. 1927., 5-7. – Konferencija predstavnika oblasnih odbora u Beogradu.

je i rezolucija HSS-a i SDS-a.²⁴ Kako bi pojačao efekt rezolucije, Radić je 4. listopada 1927. s Pribićevićem potpisao sporazum o stvaranju Seljačko-demokratske koalicije (SDK) te je tako mogao početi zajednički rad članova HSS-a i SDS-a na realizaciji zadataka iz rezolucije.

Zasjedanje Osječke oblasne skupštine 3. studenoga 1927. pokazalo je da je do tog vremena vrlo malo učinjeno i da je gotovo čitava godina protekla u očekivanju novca iz državnog proračuna koji, dakako, nije stizao. Tek nakon što su prebačena sredstva otkupnine za javne radnje iz državnog proračuna²⁵ usvojen je proračun oblasne samouprave za 1927. Međutim stvaranje SDK-a mijenja politiku radikala prema hrvatskim krajevima. Prekinut je svaki pokušaj suradnje, te je za velikog župana Osječke oblasti postavljen radikal Radmilo Vujović.²⁶ Bilo je to vrlo nesretno rješenje. Kada su gotovo svi članovi Oblasnog odbora Osječke oblasne skupštine dali ostavke, Vujović je morao biti premješten u Zaječar 13. siječnja 1928., kada je za velikog župana imenovan Ladislav Hanžeković,²⁷ koji je bio poznat po umjerenosti već kao podžupan u Primorsko-krajiškoj oblasti.

Zapravo, Oblasni odbor prima direktive za svoj rad iz Zagreba, pa su Oblasnoj skupštini predložene mnoge uredbe koje su bile identične onima u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini. Sve se intenzivnije pomišlja o povezivanju osječke, zagrebačke, primorsko-krajiške i drugih oblasti gdje SDK ima većinu kako bi se realizirali zajednički gospodarski, socijalni i turistički programi. Izrađena je Uredba o ustrojstvu odbora za unapređenje seljačkih gospodarstava, Uredba o odborima seoskih domaćica i čitavog niz drugih uredbi čiji je sadržaj nastao preuzimanjem

²⁴ *Narodni val*, 64, 1. X. 1927., 1 i 8. Stjepan Radić, Igra Vukićevićeve vlade s narodnom samoupravom.

²⁵ *Narodni val*, 96, 9. XI. 1927., 6. – S. Zasjedanje osječke oblasne skupštine. Proračun za 1927. iznosio je 3,000.000 dinara. V. Pogačnik izjavio je da je mislio da će proračun iznositi barem 5,000.000 dinara, pa predlaže da se uvede otkupnina za javne radnje u iznosu od 10 dinara, a kada to nije prihvaćeno, počeo je razmišljati o ostavci, koju je uskoro i dao. Taj krnji proračun za 1927. odobrio je 2. XII. 1927. ministar financija, ali je objavljen tek u travnju 1928. (*Službene novine Osječke oblasti*, br. 4-5, 15. II. 1928., str. 33-35.)

²⁶ Dr. Radmilo Vujović (Gornji Milanovac, VIII. 1887.) pravo je završio u Beogradu 1912. i bio sudac u više mjesta. Sudjelovao je u svim ratovima Srbije. Od 1924. je radio u Ministarstvu unutarnjih poslova, a od 1925. do 1927. bio je veliki župan Bregalničke oblasti u Štipu. Vrlo krut i težak u kontaktima.

²⁷ Dr. Ladislav Hanžeković (Zagreb, 26. IV. 1882.) gimnaziju je pohađao u Osijeku, Vinkovcima i Karlovcu, a pravo je završio u Zagrebu. Službovao je kao šef policije u Požegi, odakle je u istoj funkciji 1917. došao u Osijek, a 1922. u Karlovac, gdje je imenovan za županijskog tajnika, a onda i za velikog župana. Njegova kasnija karijera isključivo je velikožupanska. Bio je veliki župan Osječke oblasti do 15. lipnja 1928., a 12. siječnja 1929. imenovan je za župana Travničke oblasti. Umirovljen je 15. kolovoza 1929. Hanžeković je bio zet požeškog gospodarstvenika Tome Koydla i šurjak istaknutog požeškog vinogradarskog stručnjaka Stjepana Koydla.

bitnih dijelova iz samoupravnih akata Zagrebačkog oblasnog odbora koji je radio pod rukovodstvom Stjepana Radića.

Osječki oblasni odbor djeluje u sljedećem sastavu: Ljubomir Maštrović na čelu Odjela za narodno zdravlje i Odjela za oblasne financije, ujedno i predsjednik Odbora; Stjepan Čmelik na čelu Odjela za narodno gospodarstvo i vodograđevine, Adam Pakaci na čelu Odjela za narodnu prosvjetu, Stjepan Šiftar na čelu Odjela za obrt, trgovinu, industriju i socijalnu skrb; Dragutin Herceg na čelu Odjela za javne radnje i promet i Fabo Petrović na čelu Odjela za samoupravnu administraciju. Vrijeme velikog župana Hanžekovića može se ocijeniti kao vrijeme najboljeg rada i Oblasne skupštine i Oblasnog odbora Osječke oblasne skupštine, a ne samo Osječke oblasti.

Drugo zasjedanje Oblasne skupštine započelo je 5. studenoga 1927. i trajalo je do 5. studenoga 1928.

U tom vremenu nije održano mnogo skupštinskih zasjedanja, ali je Oblasni odbor imao prilično mnogo novca i marljivo je radio dan za danom, rješavajući brojna pitanja.

Umjesto uzaludnih financijskih potraživanja odozgo Oblasni odbor posvetio se izradi i izglasavanju brojnih uredaba koje su nedostajale u gospodarstvu. Tako je 30. siječnja 1928. potvrđena Uredba o metiljavosti stoke, 11. III. 1928. Uredba o oblasnom fondu za unaprjeđivanje stočarstva, 12. III. 1928. Uredba o proširenju djelatnosti Oblasne štedionice u Zagrebu na područje Osječke oblasti, 13. III. 1928. Uredba o oblasnim ručnim ljekarnama, 14. III. 1928. Uredba o službenim odnosima oblasnih samoupravnih činovnika i namještenika Osječke oblasti i Uredba o naknadi putnih troškova. Župan Ladislav Hanžeković potvrdio je 16. III. 1928. pravilnike za rad Odbora za unaprjeđivanje seljačkih gospodarstava i Odbora za unaprjeđivanje seljačkih kućanstava te Uredbu za ustanovljivanje dimnjačarskih pristojbi. Uredba o oblasnim liječnicima, Uredba o oblasnim primaljama i Uredba o oblasnim javnim radnjama donesena je 17. ožujka 1928., a 18. ožujka 1928. donesena je Uredba o oblasnim agronomima, Uredba o otkupu javnih radnja te Uredba o naknadi putnih troškova. Neke su uredbe čekale na objavljivanje dulje vrijeme te je tek 1. srpnja 1928. objavljen Pravilnik o oblasnim agronomima, a 1. kolovoza Pravilnik o oblasnim stanicama za čišćenje i razvrstavanje žitarica i djetelinskog sjemena.²⁸

Velik broj tih naredaba ponukao je Oblasni odbor da *objavi Zbirku uredaba i naredaba Osječke oblasne samouprave* na 144 stranice, tako da su svi mogli doznati što radi osječka samouprava, što im je pribavilo simpatije naroda. Sav se narod u osječkoj oblasti ponadao da je došlo vrijeme poboljšanja života u interesu naroda.

²⁸ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Pregled., str. 128-129.

Međutim odluke Skupštine ne odobravaju se. Fabo Petrović, predstojnik administrativnog odbora, izjavio je 5. studenoga da vlada provodi „boljševizam odozgo“ i da na svakom koraku koči razvoj samouprave te da se usporava predaja ustanova samoupravi na upravljanje.²⁹ Pritisak SDK-a na sjednici beogradske Narodne skupštine 9. studenoga 1927. imao je učinka i centralna vlada počela je pomalo predavati poslove koje su pripadale samoupravama.³⁰ No treba uočiti da postoji određeno zanemarivanje bjelovarskog područja i, ako se to područje usporedi s drugim područjima, vidi se da su mnoge općine, a i gradovi, i dalje izloženi samovolji komesara, jer oblast nije uspjela izboriti pravo kontrole nad radom općina kakvu su izborile Zagrebačka i Srijemska oblast.³¹

Za Drugog zasjedanja održano je osam sjednica Osječke skupštine. Oblasni odbor prešao je potpuno pod utjecaj Stjepana Radića jer je prof. Ljubomir Maštrović ostao bez gradonačelničkog mjesta u Križevcima, ali i bez profesure, te je 12. siječnja 1928. izabran za predsjednika Oblasnog odbora, pri čemu se našao pred velikim teškoćama jer je trebalo iskustva Zagrebačkog oblasnog odbora prenijeti na Osječki oblasni odbor. On je preuzeo i vođenje financijskog odjela Oblasnog odbora, te je proračun za 1928. iznosio 36,908.269 dinara, a potvrdio ga je predsjednik Skupštine Tomislav Pavetić; 28. ožujka 1928. morao ga je potvrditi i ministar financija radikal Marković, jer je bio rađen po zakonu. U tom proračunu bili su predviđeni mnogi prihodi, ali i mnogi izdaci. Trebalo je mnogo toga učiniti, ali su, nažalost, sredstva stizala sa zakašnjenjem i mnogi su prihodi podbacili zbog neuplata onih koji su očekivali da će se čitav sustav urušiti, odnosno slomiti, pa se proračun pokazao neostvariv. Oblasni odbor morao je reducirati svoj program, a ponajviše su stradali periferijski dijelovi Oblasti, tj. bjelovarsko područje.

Ipak, svaki dan potvrđena je neka uredba korisna za gospodarstvo. Tako je 20. siječnja 1928. Hanžeković potvrdio Uredbu o metiljavosti stoke te se distol besplatno dijelio stočarima. Uredba o oblasnom fondu za unapređenje stočarstva potvrđena je 11. ožujka 1928., Uredba o proširenje djelatnosti Oblasne štedionice u Zagrebu na područje Osječke oblasti 12. ožujka, Uredba o oblasnim ručnim ljekarnama 13. ožujka, Uredba o službenim odnosima oblasnih samoupravnih činovnika i namještenika Osječke oblasti i Uredba o naknadi putnih troškova 14. ožujka 1928., Pravilnik o radu Odbora za unapređivanje gospodarstva i Pravilnik Odbora za unapređivanje seljačkih kućanstava s pravilnikom potvrdio je Hanžeković 16. ožujka. Istog dana

²⁹ *Narodni val*, 96. 9. XI. 1927., 6. S., Zasjedanje osječke oblasne skupštine.

³⁰ *Narodni val*, 98, 11. XI. 1927., 1. – Hitni predlog hrvatskog seljačkog kluba o djelokrugu oblasne samouprave na sjednici Narodne skupštine dne 9. studenog. – U 14 točaka zatraženo je da vlada ispuni svoje obaveze prema samoupravama.

³¹ *Izvjeshće o radu Oblasnog odbora i o radu svih samoupravnih ustanova osječke oblasne samouprave za vrijeme od 5. XI. 1927. do 1. XI. 1928.* (Dalje: *Izvjeshće*), Osijek, 1928., str. 16.

potvrdio je i Uredbu o dimnjačarskim pristojbama. Uredbu o oblasnim liječnicima i Uredbu o oblasnim primaljama potvrdio je 17. ožujka. Uredbu o oblasnim agronomima, Uredbu o otkupu javnih radnja 18. ožujka. Pravilnik o oblasnim agronomima objavljen je 1. srpnja 1928., Pravilnik o oblasnim stanicama za čišćenje i razvrstavanja žitarica i djetelinskog sjemenja 1. kolovoza. Radi bolje informiranosti, objavljena je i posebna *Zbirka uredaba i naredaba Osječke oblasne samouprave*, koja je izazvala veliku pažnju drugih oblasnih skupština u zemlji pokazujući da se osječka samouprava osamostalila i da u nekim segmentima radi bolje nego zagrebačka koju su stalno ometali radikali ne potvrđujući uredbe i radeći sve moguće smetnje radu SDK-a. To je oduševilo Stjepana Radića, koji je bio na čelu Zagrebačkog oblasnog odbora, i on je 28. travnja 1928. došao u Osijek i održao u kazalištu predavanje *Financije i privreda* rekavši da se gospodarstvo Hrvatske može podići vlastitim sredstvima ako se objedine financijska sredstva oblasti. Međutim država je doskočila toj mogućnosti jačanja financija samouprava tako da je odredila da se sva financijska sredstva samouprava moraju stavljati u Državnu hipotekarnu banku. Ipak je Čmeliku uspelo pokrenuti časopis *Napredni gospodar*, koji je bio seljaštvu važan informator za kretanja u seoskim gospodarstvima. Izlazio je do 1941., a svakako je nastavak 1925. likvidiranog časopisa Hrvatsko-slavonsko-gospodarskog društva *Gospodar*.

U prizemlju županijske zgrade u Osijeku otvorena je 1. kolovoza 1928. i poslovnica podružnice Oblasne štedionice Zagrebačke koja je najavila davanje kredita općinama uz niske kamate, pa se i to teško pitanje počelo pomalo rješavati jer je nedostatak kredita zakočio gospodarske aktivnosti.

U međuvremenu se nastavlja akcija za stvaranje saveza oblasti po Radićevu planu. Na sastanak predstavnika osam oblasti u Splitu 10. travnja 1928., koji je nazvan Drugim hrvatskim saborom, išli su Maštrović iz Osječke oblasti, Šiftar iz Bjelovara i Dragutin Herceg. Ivan Krajač iznio je program zajedničkog rada svih oblasti na području narodnog zdravlja, seljačkog gospodarstva, socijalne pomoći, prosvjete, javnih radova, financija i administrativne uprave, a govorio je i Stjepan Radić.³² Radić je izjavio da je u zemlji nastalo pravo gospodarsko rasulo, te da smo izgubili sva vanjska tržišta za svoje proizvode, odnosno da je jedini način da se osam „naših“ oblasti poveže i da same povedu brigu o svojim poslovima.³³

Taj se rad nastavio i nakon atentata u Narodnoj skupštini i smrti Stjepana Radića 8. kolovoza 1928. godine. U Bjelovaru je proglašena narodna žalost krajem lipnja zbog smrti Đure Basaričeka i Pavla Radića i opet u kolovozu, kada je umro Stjepan Radić.³⁴ Veze Osječkog i Zagrebačkog oblasnog odbora jačaju u tom vremenu. To

³² NV, 85, 11. IV. 1928., 1 i 7. – Skupština u Splitu.

³³ MV. 96. 12- OV- 1029-., 2, 3. Radićev govor.

³⁴ NV, 148, 28. VI. 1928., 2. – Dr. F. Fabek, Narodna žalost u Bjelovaru.

potvrđuje i komemoracijska sjednica 23. lipnja 1928. na koju je došao predsjednik Osječke oblasne skupštine Tomislav Pavetić, predsjednik Oblasnog odbora prof. Ljubomir Maštrović, oblasni odbornici Faba Petrović, Stjepan Šiftar i Adam Pakaci, tajnik oblasne skupštine Josip Sladić, te zastupnici Anton Franjević, dr. Ivan Lebović, Mato Glavačević i Mato Petrović.³⁵ Iako nisu svi bili s područja bivše Bjelovarsko-križevačke županije, već samo Pavetić, Maštrović, Šiftar i Lebović, ipak i to potvrđuje povezanost. Smrt istaknutih čelnika HSS-a još je više upućivala na slogu opozicije HSS-a i SDS-a, da stisnu svoje redove i da radom pokažu što mogu. Zadušnice su održane i u Čazmi i u Garešnici i na njima je govorio Franjo Rafaj, predsjednik kotarske organizacije HSS-a.³⁶ U Velikom Grđevcu Franjo Lovrak govorio je o Pavlu Radiću.³⁷ Osobito velike žalosnice održane su u Križevcima, gdje je djelovao prof. Ante Neimarović, a došao je i Maštrović.³⁸ Osječki odbor odmah je dodijelio 50.000 dinara u fond za obitelji ubijenih, a na pokop su delegirani prof. Tomislav Pavetić, kao predsjednik Oblasne skupštine, te J. Sladić i dr. T. Lebović, a u ime Oblasnog odbora Maštrović, Šiftar i Pakaci.³⁹ Ožalivši poginule i Stjepana Radića, osječki Oblasni odbor nastavio je dalje raditi na realizaciji Radićeve zamisli. Čini se da je takovo obećanje dano na sjednici Oblasnog odbora Osječke oblasti 26. lipnja 1928. i na zadnjem sastanku koji je vodio Radić u svojem domu 11. srpnja 1927. na kojem su sudjelovali delegati oblasnih odbora Zagreba, Ljubljane, Maribora, Karlovca i Osijeka.⁴⁰ U Osječkoj oblasti zbog niza mjesta uz Dravu i Savu primarna je postala izgradnja nasipa jer je poplava 1926. ostavila strahovitu pustoš. Grad Bjelovar, koji nije bio pogođen poplavama, nije mnogo dobio. Dogovorena je samo adaptacija jedne zgrade za selekciju žitarica, ali čini se da ni to nije realizirano i selekcijska stanica najzad je osnovana u Koprivnici. Trebalo je prečesto požurivati ministarstvo financija da ispuni travanjski dogovor o prebacivanju sredstava za ceste.⁴¹ No radilo se mnogo na provođenju donesenih oblasnih uređaba, osobito na području stočarstva i poljodjelstva. Očito je da je stanovništvo toga kraja pregnulo k radu predvođeno svojim oblasnim zastupnicima i da nije željelo revoluciju kojoj je bio vrlo blizu Zagreb, gdje su komunisti posegli za bombama.⁴²

³⁵ *Radićev sabor, Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti, 1927.-1928.*, (Priredila Mira Kolar-Dimitrijević), Zagreb, 1993., 307.

³⁶ NV, 153, 5. VII. 1928., 6. – Zadušnice u Čazmi i Garešnici; NV, 211, 13. IX. 1928., 6 – Zadušnice i komemoracija u Čazmi 22. VIII. uz pjesmu HPD *Graničar*.

³⁷ NV, 169, 24. VII. 1928.

³⁸ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ante Neimarović, u *Križevcima 1927. i 1928. godine*, CRIS, 2007. (u tisku).

³⁹ NV, 151, 3. VII. 1928., 3.

⁴⁰ NV, 159, 12. VII. 1928., 3. – Sastanak delegata oblasnih odbora 11. srpnja 1928.

⁴¹ NV, 158, 11. VII. 1928., 4. M. P., Rad Oblasnog odbora Osječke oblasti.

⁴² Na „bombaškom procesu“ osuđen je Josip Broz Tito na pet godina robije.

Drugog kolovoza 1928. na sjednicu SDK-a došli su i predstavnici Hrvatskog bloka dr. Ante Trumbić i Ante Pavelić, ali su glavni govornici bili dr. Vladko Maček, za kojega se već znalo da će naslijediti Stjepana Radića, i Svetozar Pribićević. To zasjedanje nazvano je hrvatskim kontraparlamentom jer su zastupnici, i Hrvati i Srbi iz Hrvatske, odbili nastaviti rad u beogradskom parlamentu reagirajući vrlo negativno posebnom rezolucijom na uspostavljanje vlade Antona Korošca.⁴³ Izabran je akcijski odbor od 25 osoba, među kojima se našao iz bivše Bjelovarsko-križevačke županije samo prof. Ljubomir Maštrović. U maloj dvorani sabornice ponovno se sastalo narodno zastupstvo SDK-a 30. kolovoza 1928. i iz Čazme je bio prisutan Ivan Turković.⁴⁴

No život se nastavio nakon što su održane komemoracije u mnogim mjestima i za Stjepana Radića.⁴⁵ U Đurđevcu je u razdoblju 6. – 8. rujna održana stočarsko-gospodarska izložba na koju su došli i predsjednik Osječkog oblasnog odbora Maštrović te Franjo Petrović, predsjednik Oblasne skupštine Zagreb, a kao domaćin primio ih je Viktor Pogačnik. Maštrović je tom prilikom rekao *...da samo gospodarski slobodan narod može da bude i politički slobodan.*⁴⁶ Već u razdoblju 8. – 12. rujna 1928. održana je u prostorijama Hrvatskog sokola i Realne gimnazije u Daruvaru gospodarsko-obrtna izložba koju su financijski pomogli i Zagrebački i Osječki oblasni odbor. Na izložbi je nastupila grupa iz Korije pod vodstvom Mare Matočec, koja je prikazala kako se izrađuje laneno platno i koji su narodni motivi u njezinu kraju.⁴⁷

Velik uspjeh te izložbe ponukao je Osječki oblasni odbor da dotira 10.000 dinara i za veliku stočarsku izložbu u Bjelovaru.⁴⁸ Čini se da je ta vrlo uspješna izložba u Gudovcu priređena zajedničkim naporima HSS-a i SDS-a, kao što je

⁴³ NV, 179, 4. VIII. 1928. k, 2 i 3. – U Zagrebu Hrvatski kontra - parlament.

⁴⁴ NV, 201, 31. VIII. 1928., 1. – Izvještaj sa sjednice narodnog zastupstva.

⁴⁵ NV, 196, 25. VIII. 1928., 5. – M-ć U Grubišnom Polju 16. VIII. 1928. misa, a na komemoraciji 26. VIII. govorili Mišo Sabolek i Dušan Bujić; U Čazmi su zadužnice održane 22. kolovoza i istog dana u Ivanić Gradu. (NV, 197, 26. VIII. 1928., 8-9, – I. K., Žalost u Čazmi). Komemoraciju u Kutini u prisutnosti mnoštva naroda otvorili su Matija Buzov i Ivan Vuković, a govorio je oblasni zastupnik Zagrebačke oblasti Ivan Klepac i Gjuro Ćuk (NV, 198, 28. VIII. 1928., 5. – Kutina).

⁴⁶ NV, 182, 8. VIII. 1928., 6. – Seljačka stočarsko-gospodarska izložba u Gjurjjevcu 6-8.rujna; 207, 7. IX. 1928., 4. – I. B. Sjednica Oblasnog odbora Osječke oblasti 4. IX. 1928.; NV, 209, 11. IX. 1928., 4 – V. Pogačnik, Seljačko-stočarska gospodarska izložba u Gjurjjevcu. Na toj je izložbi bilo izloženo 1.600 komada rogatog blaga i 400 konja i to je bila najveća izložba do tada u Đurđevcu.

⁴⁷ NV, 202, 1. IX. 1928., 3. – Sa sjednice oblasnog odbora Zagrebačke oblasti 31. VIII. 1928.; NV, 217, 20. IX. 1928., – Ovakav narod ne propada!

⁴⁸ NV, 2'2. 1- IX- 1929. – izložba u Bjelovaru.

dogovoreno na sastanku početkom srpnja 1928.⁴⁹ Budući da su cijene stoke manje padale od cijena žitarica, odlučeno je da se najveća pažnja usmjeri na stočarstvo.⁵⁰ Na sjednici Oblasnog odbora osječke oblasti 17. kolovoza 1928. Općini Garešnica dan je novac za nabavu osam rasplodnih bikova i ponovno je potvrđena izgradnja sjemenarne u Bjelovaru, što treba biti zajednička akcija sa Zagrebačkim oblasnim odborom.⁵¹ Bjelovarska izložba 13. rujna otvorila je i smotru pjevačkih društava 10. – 18. listopada 1928., s time da je Oblasni odbor osječke oblasti 16. rujna zaključio i da se gradi javno kupalište u Novoj Kapeli.⁵²

U Bjelovaru i njegovoj okolici bilo je dakle prilično mirno u odnosu na Zagreb, Križevce i Koprivnicu, gdje stanje postaje gotovo nesnosno. Maštrović je opet izabran za gradonačelnika Križevaca, a u Koprivnici je s tog položaja maknut Kralj. U bjelovarskom kraju mnogo se očekivalo od primjene Uredbe o oblasnom fondu za kulturni napredak sela, koja je prihvaćena polovicom rujna 1928. i u Zagrebačkom i u Osječkom oblasnom odboru.

Zagrebački oblasni odbor na čelu s Josipom Predavcem preuzima dalje vođenje politike koju je zacrtao pokojni Stjepan Radić. U sabornici je 28. rujna 1928. održana nova gospodarska konferencija na koju su došli predstavnici hrvatskih oblasti, ali su izostali Slovenci iz Mariborske oblasti, pod koju je pripadalo Međimurje. Iz Osječkog oblasnog odbora na toj je sjednici bilo nekoliko osoba, ali nitko iz Bjelovara.⁵³ Krajač ponovno govori o jedinstvenom oblasnom proračunu od Srijema do Jadrana, a tisak HSS-a pun je opisa sjajne budućnosti Hrvatske s obzirom na njezin prometni položaj i mogućnosti povezivanja sa Srednjom Europom.⁵⁴ Ističu se ceste koje će se izgraditi i realizirati sve ono što je još i danas san.

U Bjelovaru je 30. rujna održana sjednica kotarske organizacije HSS-a za Kotar Bjelovar na kojoj je bilo 62 prisutnih. Na tom je sastanku narodni poslanik Ivan

⁴⁹ NV, 156, 8. VII. 1928. – oblasna izložba u Daruvaru. U Daruvaru je održan sastanak SDK-a u srpnju na kojem se okupilo tisuću ljudi. Otvorio ga je predsjednik MO HSS-a Rudolf Kuneš te oblasni zastupnik Jamrić. (NV, 155, 7. VII. 1928., 6. – Adam LESKOVAR, u Daruvaru.)

⁵⁰ NV, 204, 4. IX. 1928., 1-2. – Za procvat našeg seljačkog gospodarstva. Započela se graditi velika klaonica u Zagrebu koja je trebala raditi uglavnom za izvoz u Njemačku. To se nikako nije sviđalo radikalima u Beogradu. Zagrebački gradonačelnik Vjekoslav Heinzl bio je optužen da je dao poslove na gradnji svojoj rodbini i morao je dati ostavku na svoj položaj gradonačelnika. Velika izložba stoke na Zagrebačkom velesajmu 3. rujna, kada je nagrađeno 140 stočara sa 61.910 dinara nagrade, održana je uz znatno sudjelovanje Josipa Predavca i Svetozara Pribičevića. (NV, 204, 4. IX. 1928., 1-2, Za procvat našeg gospodarstva.)

⁵¹ NV, 196, 25. VIII. 1928., 4. – Rad Oblasnog odbora Osječke oblasti 17. VIII. 1928.

⁵² NV, 218, 21. IX. 1928., 6. – J. Barišić, Rad Oblasnog odbora Osječke oblasti 16. IX. 1928.

⁵³ NV, 225, 29. IX. 1928., 2. – Gospodarska konferencija u Zagrebu.

⁵⁴ NV, 225, 29. IX. 1928., 4. – Izjava Josipa Predavca novinarima; NV, 226, 30. IX. 1928., 2.

Turković iz Čazme govorio u ime SDK-a rekavši da se u Narodnu skupštinu neće vratiti nijedan član kluba dok se ne stvore novi odnosi u državi. Govorio je i dr. Lebović o uspješnoj bjelovarskoj izložbi te je 11. listopada otvorena izložba narodnih rukotvorina, a 14. listopada održana je i smotra pjevačkih zborova na kojoj su nastupili *Ratar* i *Rusan* iz Virja, koje je financijski pomagao Oblasni odbor Osječke oblasti.⁵⁵ Bjelovarska izložba pokazala je cijelo bogatstvo narodnog stvaralaštva i fotografije su objavljene u listu *Nezavisnost*.⁵⁶ Čini se ogroman napor da se usmjerenjem prema pitanjima praktičnog gospodarstva spriječi politička kriza koja je na pomolu.

Treće zasjedanje od 3. studenoga 1928. do 6. siječnja 1929.

Potkraj listopada isteklo je i vrijeme Drugog zasjedanja oblasnih skupština i 3. studenoga prof. Pavetić sazvaio je zadnju, 13., sjednicu Oblasnog odbora Osječke oblasti drugog zasjedanja na kojoj je govorio Ivan Pernar iz Zagreba i prvu sjednicu trećega zasjedanja.⁵⁷

Na trećem zasjedanju održano je svega osam sjednica Oblasne skupštine. Kao i prije, bjelovarsko je područje bilo slabo zastupano u novoimenovanim odborima. U Financijski odbor ušao je dr. Milan Omčikus, a u Odbor za uredbe dr. Ivan Lebović, Valent Milek, Stjepan Martinović i Luka Golubić.⁵⁸ Već na prvoj sjednici prof. Viktor Pogačnik iz Đurđevca rekao da je godina bila dobra izuzev sijena i da oblast treba preuzeti izvoz stoke kako seljaci ne bi bili prevareni kod prodaje. To je zapravo početna inicijativa osnivanja *Gospodarske sloge*, a realizirana je tek 1934. i privukla je velik broj seljaka.⁵⁹ Većina oblasnih zastupnika govorila je o seljačkim potrebama, a Maštrović kao predsjednik Oblasnog odbora smatra da bi i veterinarske zaklade trebale doći pod upravu oblasti, jer je stočarstvo najvažnija izvozna gospodarska grana. Rudolf Kuneš osvrnuo se na loše ceste u daruvarskom kotaru te na potrebu izgradnje ceste Daruvar – Končanica. Josip Sever iz kutinskog kotara zauzima se za obavezno osiguranje poljoprivrednih usjeva. Uvijek aktivan Čmelik iz Virovitice zauzimaio se za racionalniju potražnju gospodarskih strojeva te se potužio na propale pokušaje da oblast podigne kredit od četiri milijuna dinara u Oblasnoj štedionici.⁶⁰

⁵⁵ NV, 239, 16. X. 1928., 2. Josip Čižmeković prof. i dr. Lebović, Izvješće o sjednici kotarske organizacije HSS-a za kotar Bjelovar; NV, 241, 18. X. 1928., 6.

⁵⁶ NV, 244, 21. X. 1928., 5. - Mirko Jelisavetić, Povodom izložbe narodne umjetnosti u Bjelovaru.

⁵⁷ NV, 245, 23. X. 1928., 3. Poziv na 13. sjednicu Oblasnog odbora u Osijeku.

⁵⁸ NV, 260, 10. XI. 1928., 6. Zasjedanje oblasne skupštine osječke.

⁵⁹ Ivica ŠUTE, *Gospodarska sloga u Hrvatskoj*, doktorski rad, Zagreb, 2006.

⁶⁰ NV, 261, 11. XI. 1928., 6, J. J. Barišić, Kako je u Osječkoj oblasti. Izvještaji oblasnih zastupnika.

Mnogo se govorilo o šteti koju nanose Drava i njezine pritoke svojim poplavama. Maštrović je izvijestio o tome da se uspjela izboriti potpuna autonomija imovnih općina, što je i prošlo kroz Narodnu skupštinu, ali Ministarstvo šuma i ruda taj predmet još nije podnijelo na sankciju Senatu. Isto tako Maštrović je rekao da će se 1929. započeti graditi nova bjelovarska bolnica te da treba nadograditi i koprivničku gimnaziju.

Navedene sjednice u Osijeku bile su obilježene zbivanjima u Zagrebu, gdje je zabranjen rad Zagrebačke oblasne skupštine kako bi se spriječila akcija Josipa Predavca i ostalih članova Oblasnog odbora koji su u cijeloj Hrvatskoj počeli ubrzavati ostvarenje povezivanja oblasti s dominacijom SDK-a prema Radićevu planu. Korošćeva vlada u Beogradu pripremala se, pak, za proglašenje diktature. Prve najave novog vremena osjetile su se u promjeni ponašanja žandara, koji su ponovno počeli tući seljake.⁶¹ Osjećajući ugroženost zbog situacije u Zagrebu, zapisničari su zapisnike s trećeg zasjedanja vodili kao nastavak drugog zasjedanja te oni nose oznaku 8. – 15. skupština, iako bi trebali nositi oznake 1. – 8.⁶² Ta zasjedanja zapravo su nastavak posla koji više nije mogla raditi Zagrebačka oblasna skupština, koju je rastjerao vojnički veliki župan Maksimović zbog predrevolucionarnog stanja u čitavu Zagrebu.

U Osijeku je međutim vladao mir te je objavljeno opširno *Izvešće o radu oblasnog odbora i o radu svih samoupravnih ustanova osječke oblasne samouprave* koje je predsjednik Oblasnog odbora prof. Ljubomir Maštrović započeo riječima da se iz tog izvještaja može vidjeti što je učinjeno i što je bilo moguće učiniti s obzirom na zakašnjela financijska sredstva prebačena iz središnjih fondova i s obzirom na velike poteškoće s kojima se morao boriti Oblasni odbor.⁶³ *Izveštaj* se sastoji od Maštrovićeva uvodnog izlaganja, a onda se detaljno iznosi rad Predsjedništva Oblasnog odbora, pa rad Oblasnih financija, kojima je neko vrijeme rukovodio Viktor Pogačnik a od početka 1928. Maštrović (21-34), zatim rad na polju narodne prosvjete, kojom je rukovodio Adam Pakaci, koji je do 12. siječnja 1928. bio i predsjednik Oblasnog odbora (35-41). Nadalje se iznosi rad Odsjeka za narodno zdravlje, kojim je također rukovodio Maštrović nakon što se na toj dužnosti 5. studenoga 1927. zahvalio prof. Milan Cepelić (43-65), pa rad Odsjeka za obrt, trgovinu, industriju i socijalnu skrb,

⁶¹ NV, j260, 10. XI. 1928., 3. – Remete. Žandari tuku seljake i isprebijan je Jakob Milčec, otac popularnog zagrebačkog pisca i kroničara Zvonimira Milčeca.

⁶² Ne poznavajući dovoljno utjecaj politike na rad Osječke oblasne skupštine, u svojem radu *Presjek kroz rad osječke oblasne skupštine* prenijela sam numeraciju 8-15 umjesto da sam označila da se radi o trećem zasjedanju i o skupštinama 1-8.

⁶³ *Izvešće o radu oblasnog odbora i o radu svih samoupravnih ustanova osječke oblasne samouprave za vrijeme od 5. XI. 1927. do 1. XI. 1928. podnešeno oblasnoj skupštini osječke oblasti u redovnom zasijedanju dana 7. studena 1927. po predsjedniku oblasnog odbora prof. Ljubomiru Maštroviću, Tisak Krbavac i Pavlović, Osijek 1928., str. 161.*

kojim je upravljao bjelovarski trgovac Stjepan Šiftar, (69-80), zatim rad Odsjeka za narodno gospodarstvo, kojim je upravljao Stjepan Čmelik iz Virovitice (81-110), pa rad Odsjeka za javne radnje i promet kojim je upravljao Dragutin Herceg (111-145) te rad Odsjeka za samoupravnu administraciju, koji je vodio Fabo Petrović (146-156). Posla je samouprava imala mnogo, jer od prije Prvoga svjetskog rata nije bilo nikakvih samouprava. Opseg tog poslovanja potvrđuje broj spisa. Od 5. studenoga 1927. do 31. listopada 1928. oblast je zaprimila 25.458 spisa te ih je sve riješila i 7. studenoga 1928. ostala su neriješena samo 94 spisa.⁶⁴

Usprkos svim poteškoćama, na užem bjelovarskom području dosta je toga učinjeno.⁶⁵

Možda je upravo taj *Izvjestaj* naljutio kralja jer se vidjelo da oblasne samouprave u Hrvatskoj i nisu promašaj i da su se mnogi stručni ljudi ozbiljno prihvatili posla te da smrt Stjepana Radića nije promijenila ciljeve. Kralj Aleksandar smjenjuje osječkog

⁶⁴ *Izješće*, 7.

⁶⁵ Izvlačim samo što je dano za škole na užem bjelovarskom području. U oblasti je utrošeno za škole 1,620.000 dinara, ali od škola na užem bjelovarskom području Nova Pisanica dobila je 15.000 dinara, Malo i Veliko Trojstvo svako mjesto po 15.000 dinara, Tomašica 20.000 dinara, Bukovica Donja 25.000 dinara, Pjevačko društvo *Golub* u Bjelovaru 4.000 dinara, sokolska župa *Preradović* 15.000 dinara i sokolsko društvo *Bjelovar* 3.000 dinara. Čitaonica u Novoj Rači dobila je 3.000 dinara. Preuzeta je bolnica u Bjelovaru koja je bila zadužena za 102.000 dinara, ali su joj bili dužni 693.910 dinara; oblast joj je dotirala 559.021 dinar. Razrađena je i popunjena zdravstvena služba u oblasti. Posebna je pažnja pridana kupalištu Lipik te je imenovan odbor u koji je imenovan dr. Juraj Krnjević i šef doma Narodnog zdravlja u Osijeku dr. Slavko Hirsch. Za konjsku izložbu u Bjelovaru dano je 25.000 dinara, a za gospodarsko-obrtnu i stočarsku izložbu u Daruvaru 55.000 dinara. (*Izješće*, n. dj., *razne strane*) Mnogo je novca dano oblasnim uredima u Osijeku koji su onda obilazili područje čitave oblasti i intervenirali savjetom, kontrolom i novcem. Rad oblasnih agronoma na kotarima kao i rad oblasnih veterinara na kotarima bio je vrlo važan za poljoprivredu i stočarstvo. Za Kotar Bjelovar doprinosom od 12.700 dinara nabavljena su dva bika, a za Daruvar dva za 6.100 dinara. Za Garešnicu je nabavljeno osam bikova za 18.492 dinara. Vodila se posebna briga o marvogojskim udrugama i zadrugama za uzgoj simentalskog goveda te je takva udruga osnovana u Bjelovaru 1928. Nabavljena su sredstva za sprečavanje zaraza na bilju. Trebalo je održavati i ceste, kako one državne, tako i one koje su nekoć potpadale pod zemaljsku vladu i općinu, pa je za državne i zemaljske ceste država iz svojeg proračuna prebacila velika sredstva, a općinama je za uzdržavanje općinskih cesta davana pripomoć, ali selektivno. Preuzeti su i poslovi oko uređivanja rijeka, te su zaposleni čuvari kanala i nasipa. Pokrenuta je gradnja nasipa na Dravi i Savi, jer je poplava 1926. načinila veliku pustoš, a obavlja se i odvodnja sredstvima i radom zajednice interesenata. Započelo se uređivati i Lonjsko polje te je glavna zadruga za te radove koji su započeli još 1797. trebala imati sjedište u Kutini. Trebalo je popravljati i mostove. Organizirana je i statistika, ali na razini kotarâ. Odobravani su i proračuni upravnih općina za 1926., 1927. i 1928. godinu te se razmatralo osnivanje novih općina i podjela starih. Tako su Grubišno Polje i Lipik zatražili cijepanje svojih općina na vanjsku i unutarnju. Garešnica je zatražila vlastitu općinu (*Izješće*, n.dj., *razne strane*).

velikog župana Lavoslava Hanžekovića te je 15. studenoga 1928. na to mjesto imenovao pravnika Lavoslava Hanžeka.⁶⁶ Međutim čini se da ni Hanžek nije htio prekinuti uznapredovale reforme u Osječkoj oblasti nakon što je cijeli Oblasni odbor u Zagrebu iz solidarnosti sa Zagrebačkom skupštinom dao ostavku. Oblasni odbor počeo je 13. studenoga 1928. dijeliti novac koji se zatekao u fondovima, jer se počelo sumnjati da će samouprave nastaviti nesmetano djelovati. Brinulo se pri tome i o gladnima, pa je izdana okružnica o otkupu viškova kukuruza koje bi trebalo poslati u južne krajeve zemlje zahvaćene sušom.⁶⁷ Oblasni odbor Zagrebačke i Osječke oblasti planirali su urediti i Lonjsko polje, te je izrađen nacrt.⁶⁸ Osječki i Zagrebački oblasni odbor mnoge poslove rade zajednički, savjetuju se i dogovaraju, a Osječki oblasni odbor radi sve više kao podružnica Zagrebačkog oblasnog odbora.⁶⁹ Skupština Osječke oblasti na sjednici 23. studenoga izabrala je u ravnateljstvo Oblasne štedionice zagrebačke, među ostalima, prof. Tomislava Pavetića, predsjednika Oblasne skupštine, dr. Ivana Lebovića iz Bjelovara i dr. Milana Omčikusa iz Bjelovara.⁷⁰ Treba zapaziti izuzetno jaku zastupljenost Bjelovarčana u vodstvu Oblasne štedionice Zagrebačke oblasti, što je svakako rezultat rada bjelovarskih gospodarstvenika, koji su Bjelovar u vrijeme Bjelovarsko-križevačke županije učinili gospodarskim središtem šireg područja.

Dolazi i do velikih promjena u rukovođenju Osječke oblasne skupštine i Oblasnog odbora. Dr. Stjepan Košutić, brat Augusta Košutića, izabran je za predsjednika Oblasnog odbora, ali vodi i Odjel za financije i Odjel za samostalnu administraciju, jer je Maštrović napustio Osijek. U Odboru više nema ni Pakacija ni Šiftara ni Hercega, koji su pisali u tisku previše oštro protiv države, pa su morali odstupiti povukavši se sami. No umjereniji i oni koji su bili vođeni strukom ipak su se održali. Stjepan Čmelik i dalje vodi gospodarstvo, Tomo Vinković preuzeo je zdravstvo i socijalnu pomoć, Mato Petrović vodi narodnu prosvjetu, Marko Petrović industriju, obrt, trgovinu i statistiku, a javne radnje Stjepan Martinović. Taj odbor radi sve do proglašenja diktature 6. siječnja 1929.

Oblasni odbor Osječke oblasti osnovao je 20. studenoga 1928. pod točkom 23. samostalnu Općinu Grubišno Polje Vanjsko i Grubišno Polje Nutarnje. Diskutiralo se

⁶⁶ Lavoslav Hanžek (Zagreb, 7. II. 1884. – stradao u logoru 1942.). Pravo je završio u Zagrebu te je odvjetničku praksu otvorio u Zagrebu, Petrinji, Bjelovaru i Križevcima. Kao istaknuti pravnik, bio je član Privremene skupštine u Beogradu u razdoblju 1919. – 1920., pa je 1921. bio gradonačelnik Križevaca, a neko vrijeme i ministar za agrarnu reformu.

⁶⁷ NV, 264, 15. XI. 1928., 6. – J. Barišić, Sa sjednice Oblasnog odbora Osječke oblasti.

⁶⁸ Radoslav FRAJETIĆ, *Oblasni odbor zagrebačke i osječke oblasti. Lonjsko Polje*. Jedan nacrt, Osijek, 1928. Tisak: Štamparski zavod Krbavac i Pavlović,

⁶⁹ *Zbirka uređaba i naredaba Osječke oblasne samouprave*, sv. I., Srpska štamparija, Osijek, 1928.

⁷⁰ HDA, Oblasna skupština Osječke oblasti, kut. 1, br. 538 od 13. XII. 1928. Do tog se zaključka može doći i usporedbom uređaba i nacrtu koji su očuvani u materijalima oblasnih skupština, a na temelju tog materijala dalo bi se izraditi više monografija.

i o grbu oblasti koji je predložio još Maštrović te su se svi zastupnici složili s time da na vrhu budu dvije zvijezde i kuna.⁷¹ Posla je bilo mnogo. Predosjećalo se, s obzirom na zbivanja u Zagrebu, da je kraj samoupravama blizu. Samo 6. i 7. prosinca 1928. Odbor je razmotrio 136 molbi i većinu riješio.⁷²

Pogoršanje političke situacije u Zagrebu odražava se naime i na Slavoniju. U Zagrebu su 1. prosinca 1928. mladići izvjesili crne zastave na katedrali te je poginuo Stanko Petrić, član omladinske organizacije HSS-a, a ranjen je Mirko Gjurek.⁷³ Vlasti su počele u Zagrebu plijeniti list HSS-ovske samouprave *Narodni val*, a žandari sve češće patroliraju ulicama što potiče Josipa Predavca da izjavi da borba hrvatskog naroda ne može biti ovisna o tome hoće li te jadne i tobožnje samouprave koje se stalno ometaju u radu odozgo živjeti ili ne, ali da je to pitanje opstanka naroda u Hrvatskoj, te da bi i Hrvatska morala imati svoju vojsku.⁷⁴ Ovakve nepromišljene i neprimjerene izjave izazivaju reakciju vlasti koje na takve provokacije riječima odgovaraju fizičkim nasiljem pozivajući se na ugroženost države. Oblasni odbor Osječke oblasne skupštine obradio je samo 15. prosinca 1928. godine 87 predmeta i opet su raspoređivana novčana sredstva. Udruzi za uzgoj konja u Đurđevcu beskamatno je dan kredit od 15.000 dinara, a pomognuta je i proslava polustoljetnog rada hrvatske čitaonice u Sirovoj Kataleni.⁷⁵

Za likvidaciju Osječke oblasti imenovan je 18. veljače 1929. dr. Juraj Kučić.⁷⁶ Budući da se jako pazilo na sva zbivanja u Bjelovaru, u Križevcima je 30. prosinca održana velika komemoracija u čast palih mučenika što je bilo moguće jer se Maštrović prilikom ponovljenih izbora za gradsko zastupstvo Križevaca ponovno izabran za gradonačelnika. Na komemoraciju su došli dr. Vladko Maček i svi oblasni zastupnici s tog područja: Franjo Pukec, Stjepan Šiftar, dr. Ivo Lebović, Gjuro Kušić, Jandro Pankretić a od gradskog zastupstva Grada Bjelovara Ivan Rešetar, Franjo Šalamon, Šimun Harbut i Ivan Hrubí. Na tom je skupu govorila i Marija Radić. Glavna svrha tog sakupljanja bilo je jačanje SDK, ali i da neki trgovi, ustanove i ulice u Križevcima dobiju imena po stradalim radićevcima.⁷⁷ U Bjelovaru se nije uspjelo

⁷¹ NV, 275, 28. XI. 1928., 5. – Sa sjednice oblasnog odbora osječke skupštine 20. X. 1928. Nije odobreno osnivanje samostalne općine Pleternica i Bizovac. S grbom se složio i Gruić iz Kluba SDK.

⁷² NV, 295, 11. XII. 1928., 7. Rad osječke oblasne samouprave.

⁷³ NV, 279, 2. XII. 1928., 1. – Demonstracije.

⁷⁴ NV, 299, 14. XII. 1928., 1. Hrvatska mora imati svoju vojsku.

⁷⁵ NV, 309, 20. XII. 1928., 5. Rad osječke oblasne samouprave. 106 sjednica.

⁷⁶ Dr. Juraj Kučić (Sušak, 27. VII. 1878. – Zagreb, 1945.) bio je veliki župan Modruško-riječke županije 1919., gradonačelnik Bakra 1920. te veliki župan Primorsko-krajiške oblasti od 31. I. 1928. do 18. II. 1929., kada imenovan za velikog župana Osječke oblasti kako bi je likvidirao. (HDA, Personalni dosije, 280.)

⁷⁷ NV, 1, 1. I. 1929., 3-4. Prof. A. Neimarević, Križevci u počast hrvatskih mučenika.

održati sličan skup, koji se upravo ondje očekivao, jer je policija zavela stanje koje bi se gotovo moglo nazvati terorom, posebice pazeći kako se ponašaju Pribičevićevi pristaše. Tako su Križevci preuzeli ulogu koju je trebao imati Bjelovar. Možda je razlog održavanja tog najvećeg skupa u tom vremenu u Križevcima odabran i zbog prometnih veza, jer je Bjelovar bio prometno slabije povezan od Križevaca, a uz to u Križevce su laganije došli vođe HSS-a i SDS-a iz Zagreba. Govori na križevačkoj skupštini vrlo su oštri i prepuni prijetnja vlastodršcima ako ne promijene ponašanje, no očito nitko nije mislio da su najugroženije upravo samouprave. Govori Stjepana Radića činili su se sada blagima u odnosu na govore oblasnih zastupnika i vođa HSS-a i SDS-a na ovoj skupštini.

Rad Oblasne skupštine i Oblasnog odbora Osječke oblasti bio je ipak i dalje obilježen Stjepanom Radićem. Radić je 31. ožujka 1927. u Zagrebačkoj oblasnoj skupštini rekao sljedeće: *Ja spominjem, da bude jasno, kako pitanje samouprave nije lako, kako traži mnogo znanja, ali još više ljubavi i razvit duboki smisao za socijalna pitanja. Samouprava mora biti socijalna, ili je nema, a ne smije biti državopravna. Konzekvenciju može imati državopravnu, ali osnova i cilj mora biti socijalan.*⁷⁸ No ono koji su provodili tu politiku kao da su to zaboravili, pa su u prvi plan počeli stavljati financijsku politiku i tražiti rješenja na koja Beograd nije htio pristati.

No bližio se kraj oblasnim samoupravama. Istog dana kada je proglašena diktatura među četiri zakona donesen je i Zakon o izmjenama i dopunama zakona o općinama i oblasnim samoupravama, a Zakonom o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi zabranjeno je raspačavanje i prodaja novina koje vrijeđaju vladara i pozivaju građane da silom mijenjaju ustav.⁷⁹ Nakon Kučića konačnu je likvidaciju Osječke oblasti proveo dr. Ante Perković.

Zaključak

Ma kako djelovanje oblasnih samouprava 1928. i 1928. bilo kratkotrajno i omeđano na sve moguće načine, one su ipak ostavile dojmliiv trag u životu naroda, gdje je bilo moguće uspostaviti suradnju Srba i Hrvata preko SDK-a. Tri oblasti – Osječka, Zagrebačka i Primorsko-krajiška – imale su u tom poslu osobito važnu ulogu jer su povezivale Podunavlje s Jadranom. Stjepan Radić, kada je osmislio to povezivanje, bio je motiviran idejom da Hrvatska može izvući koristi iz svojega geografsko-tranzitnog položaja i prirode pogotovo stoga što je turizam postajao sve propulzivnija gospodarska grana. Tu Radićevu zamisao prepoznao je i prihvatio Svetozar Pribičević, te je stvoren SDK, u kojem su surađivali i članovi HSS-a i članovi

⁷⁸ *Izvješća*, n. dj., 5.

⁷⁹ NV, 9, 8. I. 1929., 2. – Kraljev govor ministrima nove vlade.

SDS-a. Ta suradnja i sloga Srba i Hrvata bila je vrlo uspješna, osobito kada su počela pritjecati i novčana sredstva. No, zbog smrti Stjepana Radića, sve je izmaknulo kontroli i prevelika očekivanja članova SDK-a prestrašila su kralja, koji se počeo osjećati ugroženim te je posegnuo za diktaturom. Godine 1928. Vukićevićeva vlada prebacila je bolnice, voćne rasadnike, brigu za ceste i brigu za školske zgrade na samouprave. No uže bjelovarsko područje nije imalo važnijih ustanova te vrsti, a imovne općine križevačka i đurđevačka ostale su i dalje pod kontrolom države, kao i šume. Ipak, i u tako krnjoj samoupravi suradnjom, a ne suprotstavljanjem, Hrvata i Srba načinilo se mnogo uspješnih akcija i narod se ponadao da će biti bolje. Velika je šteta što se nije uspio naći zajednički jezik SDK-a i radikala jer bi to osiguralo mir u cijelom području. Proglašenje diktature, ukidanje samouprava i svih narodnih obilježja te proglašenje Jugoslavije bilo je sol, a ne melem na ljutu ranu.

Zastupnici s bjelovarskog područja bili su u svakom slučaju poveznica između Osijeka i Zagreba i u obje oblasti imali su veliku ulogu, ali im to nije bilo uzvratio primjerenom brigom kakvu je to područje zasluživalo. Periferni položaj bjelovarskog područja u obje oblasti i slaba prometna povezanost i s Osijekom i sa Zagrebom utjecali su na ovo stanje, ali bilo je vjerojatno i drugih čimbenika koje bi još trebalo istražiti.

The Abolition of the Bjelovar-Križevci County and how this Area Survived the Period of the Active Operation of the Osijek and Zagreb District Councils 1927-1928

Summary

In 1922, when the Regulation defining the division of the land into districts was passed, the Bjelovar-Križevci County was the biggest and best-managed county in Croatia and Slavonia. Since 1886, it has grown around Bjelovar, which had, as soon as in 1776, been built by Empress Maria Theresa as the military centre of that part of Croatia. The division of the land into districts was not a simple process; it was only in 1927 that the district autonomy began its active operation following the formation of district councils and committees. The autonomy was supposed to help the state solve its difficulties in the field. The Belgrade authorities were not fond of the Bjelovar-Križevci County, since it was, in addition to being the most prosperous one, also the most rebellious; they therefore decided to divide this area between the Osijek and Zagreb districts. However, *the Bjelovar tendencies* did not disappear. On the contrary, this area became a strong link between Slavonia and Croatia in realising Radić's idea of building a better life through autonomy in the districts where the majority of representatives had been members of the Peasant-Democratic Coalition, i.e. followers of Stjepan Radić's and Svetozar Pribičević's; in this regard, some of the councillors in both district councils had played rather important roles. The autonomies did, however, not last; a pity indeed, since Radić's ideas

regarding correlating in the economic, tourist, financial, educational and medical senses could have otherwise produced excellent results. Unfortunately, the end to it all had been put by the proclamation of dictatorship, so that never again could such favourable terms for the wishes of the people to be realised have been assured.

Keywords: Bjelovar-Križevci County; Croatian Peasant Party; district councillors; district committee; Peasant-Democratic Coalition; Independent Democratic Party; Tomislav Pavetić.

Prof. dr. sc. Mira Kolar-Dimitrijević,
redovna profesorica u miru
Draškovićeve 23
10000 Zagreb
mira.kolar@zg.htnet.hr
+385 (0)1 6550793